

O PASTIRSTVU NA RADEGUNDSKI PLANINI

Anton Hudej in Franc Hribernik

I.

Na severozahodni strani Mozirja v gornji Savinjski dolini je del Karavank, ki se imenuje Golti.¹ S svojimi vrhovi (Boskovec 1950 m in Medvedjak 1566 m) segajo v višino, kjer prehaja gozd v pašnik ali planino.

Na Golteh je planina, ki ji pravijo golčka planina. Kolikor je imajo Šmihelčani, je šmihelska planina, kolikor pa Radegundčani, radegundska planina.²

Planina je za živinorejo Šmihelčanov in Radegundčanov velikega gospodarskega pomena. Brez nje bi ne mogli uspešno prehraniti živine. Zaradi tega izkoriščajo planino najbrž že od tedaj, ko so se pojavili na sončnih policah na pobočju prvi kmetski domovi. Ni si mogoče misliti, da bi v odročnem goratem okolišu začeli gospodarstvo s poljedelstvom in ne z živinorejo. Toda izkoriščanje planine je v vsakem delu različno. Šmihelska planina je razdeljena, radegundska pa ne. Pripomniti pa je treba, da so tudi Radegundčani želeli, da bi se razkosala, toda razdelitve niso dosegli. Zato je izrabljanje šmihelske planine individualno, radegundske pa kolektivno. In to nas tu predvsem zanima.³

Zaradi izkoriščanja planine je blizu znane Mozirske koče, ki stoji med zgoraj omenjenima vrhoma od leta 1896, več stanov, kakor se imenujejo pastirske bajte. Pred vrati vsakega stana je ograja, da živina ne more vanj, kadar ga zapusti pastir in ne zapre vrat za seboj. K vsa-

¹ Pravijo tudi Mozirska planina ali samo Planina. To pa je napačno, ker pomeni beseda planina pašnik in nič drugega. Slišimo tudi Mozirska. Pri uporabi te besede mislijo na Mozirsko kočo.

² Cerkev sv. Mihaela je župnijska cerkev, cerkev sv. Radegunde podružnica šmihelske župnije. Obe cerkvi sta na jugovzhodnem pobočju Golti in sta dali ime dvema katastrskima občinama.

³ Gradivo je dal na razpolago Anton Hudej, p. d. Kugler, posestnik v Št. Radegundi 51, pošta Mozirje. Marsikje je ohranjeno tudi besedilo gradiva. — Anton Hudej je bil rojen 1902 na Kebrovem v Št. Radegundi 58, kjer gospodarji sedaj starejši brat Gregor, roj. 1895. Ker so imeli na Kebrovem v Antonovih prvih letih izkušenega in obenem zgornega pastirja Matijo Vonto, ki so mu pravili Kebrov Matija, ker je Kebrovo blizu planine in je Anton sam bil v letih 1919, 1924, 1928 in 1933 pastir, je mogel ta dati tu uporabljene podatke. Pred oddajo jih je pokazal še bratu, ki je bil pastir 1914, in to ni bilo zaman.

kemu stanu spadajo praviloma goveji hlev, ovčji hlev z ograjenim prostorom pred vrati, »osek« in »loka«. Osek je ograjen senčnat prostor, kjer morejo ovce počivati, loka pa je ograjen travnik, ki ga avgusta kosijo.

Od glavnega pastirskega naselja oddaljen je Gostečki stan. Pognojeni prostor okrog njega ne sega do onega, ki je okrog večjega naselja. Torej ima Gostečki stan svojo »moravo«.^{3a} Svoji posebni moravi pa imata tudi Zagradišnikov in nekdanji Završnikov, sedaj Stenšak-Krončev stan,⁴ ki sta še bolj oddaljena od glavnega naselja. Vse skupaj se imenuje Hlevišče.

V dobi, o kateri govorimo, t. j. v dobi pred prvo svetovno vojno, je imel vsak deležnik skupne radegundske planine svojega pastirja, ki je pasel drobnico; skupnega volarja, ki je pasel govejo živino, pa je moral priskrbeti vsako leto drug, toda eden izmed njih (Navodnik) vsako drugo leto, drugi (Jug)⁵ pa, kadar je mogel. Oddaljena stana sta imela posebnega volarja. Danes je to drugače. Med vojno in po vojni so stari pastirji izumrli, novih pa gospodarji niso mogli več dobiti, zato si vsak pomaga, kakor ve in zna, s tem pa je postalo tudi pastirsko življenje drugačno, kakor je bilo.

Stari pastirji so opravljali svoje delo po določenem redu. Sicer ni bil pisan, a je veljal prav toliko. Če so kaj spremenili, sprememba ni bila trajna.

Sleherno leto o pustu se začnejo razgovori o planini in paši na njej. Čim bolj se bliža post koncu, tem bolj sta planina in paša predmet posvetovanj Hleviščanov, kakor se radegundski kmetje še imenujejo. Naravno. Zaloge krme na »parni«, t. j. delu gospodarskega poslopja, kamor zmečejo krmo, ko jo pripeljejo s travnika, v omenjenem času kopnijo bolj in bolj, skrbi se večajo in silijo k razgovoru.

Pastir gre s čredo prvokrat na pašo na velikonočni torek. Pase na »znotršnji«, t. j. po senožetih in njivah, na katerih bodo sejali oves in jaro pšenico. Na dan sv. Florijana (4. maja) začne pastir pasti v gozdu. V soboto okrog 1. do 9. junija ženejo govejo živino v planino, a teden dni pozneje ji sledi čreda drobnice. Avgusta pridejo domači na planino, da pokosijo loko. Nekaj dni pred Malo gospojnico vozijo domači gnoj iz hlevov.

Drugo soboto po Mali gospojnici se vrne goveja živina domov in pase nato kak teden dni v gozdu. Teden ali dva po vrnitvi goveje živine

^{3a} Po novem Slovenskem pravopisu pomeni »mórava« toliko kakor nizka mehka trava ob poti, tu pa ploskev, na kateri, kakor pravijo, trava kar sproti dorašča, ker je zemlja pognojena.

⁴ Gostečnik, Zagradišnik, Završnik, Stenšak in Kronc so posestniki: Gostečnik, danes Franc Goličnik, v Št. Radegundi 41, Zagradišnik, danes Valentin Brezovnik, v Št. Radegundi 29, Završnik v Beli vodah 52, pošta Šoštanj, Stenšak, danes Franc Podkrižnik, v Teru, pošta Ljubno, Krone, danes Martin Brunet, v Teru.

⁵ Navodnik in Jug sta posestnika, prvi, zdaj Martin Gostečnik, v Brezju št. 27, pošta Mozirje, drugi, sedaj Peter Kotnik, v Št. Radegundi 40.

pride s planine drobnica. Goveja živina se preseli na »znotršnjo«, drobnica pa se pase v gozdu, in to do vseh svetnikov, ko sme tudi drobnica na »znotršnjo«. O sv. Martinu (11. novembra) je formalni zaključek paše.

Omenjen bodi tudi dnevni red. Zjutraj ob petih je odhod goveje živine in drobnice na pašo. Po štirih urah (okoli devetih) se vrnejo ovce in počivajo v opoldanski vročini v oseku, goveja živina pa se poskrije po gosti šumi. Ob treh, pol štirih popoldne se začne popoldanska paša in traja za govejo živino nekaj manj časa ko za ovce, ki se vrnejo o mraku. Goveja živina gre namreč še na moravo.

Nadrobnosti

Velikonočni torek. Ko odpre pastir hlev, pride iz njega koza z majhnim zvoncem. Tej sledijo še ena ali dve oziroma več in dolga vrsta ovac. Mrkača, t. j. ovna, ni vmes. V ograjenem prostoru z majhnimi jaslami se vzpenja po ograji in bi rad z ovcami na pašo, toda to mu še ni dovoljeno, ker sme občevati z ovcami šele po 25. juliju. Pastir pase po senožetih in njivah, na katerih bodo sejali oves in jaro pšenico.

Sv. Florijan. Pastir ne sme več pasti po senožetih. Začne se paša po gozdu, razen za jagnjiče, ki so v hlevu v posebnem večjem oddelku. Te pase še dalje domači otrok po slabih travnikih. Paziti mora, da so zvečer četrte ure prej v hlevu kakor ovce, sicer je pastir nevoljen. Prvi dan paše v gozdu dobi ovca zvonček na leseni »klupi«, t. j. upognjeni oglati palici, ki ji zgoraj spaja konca kos lesa. Tako obešen zvonec zveni lepše.

Ker so jagnjiči v tem času odstavljani in ovce ločene od njih, je treba te, ako še imajo mleka, zjutraj in zvečer pomolsti. V ta namen so dolge jasli sredi hleva potisnjene s koncem do zida, tako da ima hlev obliko podkve. V en krak seženejo vse molzne ovce, že pomolzene pa odhajajo v drugi krak. Molze dekla, pastir ji pomaga.

Vsak večer po molži pregleduje pastir jagnjiče in ugotavlja, kateri ne pozna več svoje matere. Tega »vrže« k čredi. Tako se čreda vsak dan veča, število jagnjičev pa krči, do kakih treh zaostalih, ki bodo po odhodu ovac na planino mrkaču spremstvo na paši v domači šumi in o sv. Jakobu (25. julija) na poti k čredi na planini. S tem, da ločijo mrkača od ovac, dosežejo, da imajo mlade le okrog novega leta. Tako ni motenj pri paši. Če je kako jagnje poleti, ga ima pastir pravico uničiti. Tako je zagotovljen tudi boljši ovčji rod.

Malo pred odhodom ovac v planino začnejo prihajati pašne ovce. Tedaj ima pastir dokaj skrbi, da si vse te ovce zapomni in jih spozna brez barve, brez znakov na uhljih.

Sobota okrog 1. do 9. junija. Goveja živina, ki je določena za planino, dobi zgodaj zjutraj boljšo hrano. Medtem ko se krmi, pripelje gospodar samotěž gare pred hišo in jih namaže. Ko je to opravljeno, naložita s pastirjem na gare pastirjeve potrebščine na planini:

rjuho, odejo, blazino, nekaj delavniških oblek, dve navadni sekiri, sekiro za drobljenje stelje, kremplje za v smreko, pinjo, lonec za sir, kanglo za maslo in kovček z drobnimi stvarmi.

Po vsem tem pripeljejo nakrmljeno živino, razen para večjih volov, na dvorišče. Gospodar vzame blagoslovljeno vodo in blagoslovi vsako govedo posebej, ne da bi kaj govoril. Šele potem, ko je blagoslovil zadnje govedo, reče: »Zdravi odidite, zdravi se vrnite!« Nato živino odženejo.

Tedaj napreže gospodar oba vola v gare in jih odpelje po bližnji vozni cesti proti planini. Ko je ura pol deseta, je na moravi že živahno. Voli raznih gospodarjev se poskušajo.

Medtem dospejo tudi gospodarji z garami. Vsak krene k domačemu stanu, izpreže in postavi vola v svoj hlev, da se ohladita. Mimogrede opazuje potek volovskega boja. Nič kaj mu ni prijetno, ako njegova vola izgubita bitko. Začne se delo. Treba je preložiti pastirjeve stvari z gar v stan, ki se zvečer dobro zaklene, da vse nedotaknjeno počaka pastirja, ki bo čez teden dni prišel z ovcami. Treba je popraviti na hlevu, kar je pokvarila zima. Vse to opravi gospodar s svojimi ljudmi. Da ima pastir hlev s čim nastiljati, gredo še po steljo za kakih 14 dni (5 do 6 gar); več ni treba, samo da je za prvi čas, ko daje živina več opravka. Po delu gospodarji vasujejo in medtem tudi drug drugemu hvalijo živino glede reje. Ko se približa večer, »uženejo« živino in jo razkažejo volarju, ki bo to leto pasel. Ker bi ta ne zmagal dela, dobi dotlej, da pridejo tudi pastirji s svojimi čredami na planino, za vsak dan drugega pomočnika.

Po vsem tem se gospodarji s svojimi ljudmi odpravijo domov. Tudi volar gre z njimi, kajti stani so zaklenjeni. Sicer pa teden kmalu mine in konec bo potov. Sprejel ga bo pod streho domači pastir. Pred razhodom pod vrhom se vsa družba ustavi za kake četrt ure in se pogovarja. Pri tej priliki določijo gospodarji dan za popravljanje plotov. Glede dneva »sušja« (čiščenja) se tudi razgovarjajo, dasi je to vedno na kresni dan.

Teden pozneje. Zopet je na kmetijah že zjutraj živahno. Domači in pastir se pripravljajo na odhod na planino. Najprej odrinejo domači s hrano za sebe in pastirja, za sebe za ta dan, za pastirja za teden dni. Med pastirjevo hrano je tudi lonček masti, ki je za drugi in naslednje tedne ne bo več med živežem, ker si bo pastir pripravljal zabelo že sam.

Ko si pastir še to in ono uredi, krene z bičem v roki s čredo skozi šume na planino samo.

Domači so že na planini. Urejajo hlev, popravljajo ograjo, napravljajo steljo za približno 14 dni in morda še kaj. Stelje za več ko 14 dni ni treba. Po 14 dneh so ovce »uravnane« in pastir utegne napravljati steljo sam.

Okoli desete ure se pripase čreda ovac do planine. Prihod oznanja cingljanje kože z majhnim, ovce z večjim zvoncem, ki ga je obesil pastir o sv. Florijanu, ko je nehal pasti po senožetih in odšel z ovcami v gozd. Na moravi je bela reka ovac. Stare zavijejo kar same proti oseku v senco košatih smrek, da si oddahnejo.

Pastir zapre lesa in se do večera ne briga več za ovce. Gre v stan in si ureja gospodinjstvo. Umiva skleda za mleko, lonce in vso drugo posodo, ki je ostala čez zimo na varnem kraju. Pripravi si posteljo v kotu za vrati, očisti mlečno omara, police, mizo, klopi, ognjišče sredi bajte in razdeva ves inventar po policah, vsako stvar na določeno mesto. Ko pregleda korito ob zadnji steni znotraj, kamor se steka deževnica s strehe, da ima vodo za umivanje, prinese iz bližnjega studenca v brenti vode za kuho. Po potrebi stopi še po ledenice od leda, ki je v kaki globoki jami vse poletje, da ima pitne vode.

Popoldne ob treh spusti nekdo od domačih ovce in jih žene na pašo. Ko se vrača z njimi, že stoji pastir na pragu hleva in odganja ovce, kar jih ima še mleko, v ozek kot, da lahko potem sam molze.

Ko povčerja, se odpravi od doma. Sobota je, vsako soboto pa je v domenjenem stanu sestanek vseh pastirjev, kjer se živahno razgovarjajo izključno o svojem delu in katero zapojejo.

Pastirjevo delo. Pastir se prebudi navadno okoli treh. Zbudijo ga planinski ptiči: kosi, drskači in nešteti drugi. Okoli četrte ure se že vidi, da je napravil ogenj. Ko pristavi lonce, gre v hlev in molze. Po molži pripravi hitro zajtrk, kajti goveda, ki zaradi toplih noči navadno niso bila »ugnana«, že vstajajo. Ob petih je odhod na pašo. Ovčje črede gredo vsaka v določeno smer, da ne pride do zmešnjave, govedo pa tudi.

Po štirih urah (okoli devetih) pride s paše prva ovčja čreda. Ovce gredo same od sebe v dolgi verigi v osek, ker se jim hoče sence. Zadaž stopa pastir z butaro drv, povezano z dolgim bičem, ki ga za kaj drugega ne rabi. Prvi čredi sledi druga, tretja. Tudi volar pride in poka z dolgim bičem. Ko so se goveda napasla in napila iz »lakuže«, se poskrijejo v gosto goščo, od koder jih ni na spregled do treh popoldne.

Medtem ko živina miruje, volar in pastir delata. Delata v pinji, drva, steljo itd. Kar ne moreta znositi, zvozita, gare in telege pri gospodarstvu ne manjkajo. Vmes si seveda pripravita južino.

Ob pol štirih pastirji spustijo ovce iz oseka in jih zopet odženo vsak v svoji smeri z bičem v roki in s sekuro ročnico zadaž za pasom. Ako žival ne nagaja, lahko čistijo pašnik. Tudi suhe smrekove šture pipajo s koreninami vred. To so tako imenovani »krepši« ali »gamsi«, ki dajejo odlično kurivo, kadar je treba kuriti za toploto ali zvečer za svetlobo.

Ko je živina na paši, je na moravi zopet vse tiho in mirno. Ovčje črede se okoli šestih obrnejo proti moravi in se po skalnatih rebrih približujejo. Ob tem času je goveja živina že blizu doma. Na moravi se razkropi in slastno je travo, ki na gnojeni zemlji prav naglo raste. Toda to traja samo nekaj tednov, dokler ni morava zaradi prevelike črede onesnažena. Potem ni več tako privlačna.

Proti mraku pridejo tudi ovčje črede. Včasih se katera prikrade na moravo, česar pa volar ne trpi.

Ako vreme ni ugodno, se »vžene« v hlev vsa goveja živina, pri lepem ostanejo starejša goveda zunaj. Kadar pa je izredno topla noč, prenočijo

vsa goveda pod milim nebom, vendar ostane hlev odprt, da lahko tudi v njem ležijo. Ovce so v toplih nočeh v ograji pred hlevom, ki ostane odprt. Sledi kuhanje večerje.

Ob sobotah zjutraj ima volar opravke več: živini mora dati sol. V ta namen je poleg vsakega hleva 6 do 7 m dolgo korito, ki mu pravijo žleb. Vanj natrosi soli. Ko se živina spusti k žlebu, skrbi volar, da ližejo voli na debelejšem koncu, junci na tanjšem. Tako pride vsako govedo brez boja do soli. Pastir seveda pri tem volarjevem poslu pomaga.

Zgodi se, da zboli ovca ali kako goveje živinče. Zato ima vsak pastir v stanu majhno lekarno s kakimi 15 stekleničicami, v katerih so zdravila. Starejši pastir ima toliko živinozdravniške prakse, da za ovce ne išče tuje pomoči. Drugače je pri volarju. Ako je obolelost resnejša, odhiti naglo domov, da domači ukrenejo potrebno. Kljub vsem naporom se vendar tudi zgodi, da kaka žival pogine.

Pastirjevo jelo. Star pastir ne zapusti planine več ko enkrat, kvečjemu dvakrat v eni pašni dobi. Hrano, ki jo imenujejo »prefant« (iz besede proviant), mu donašajo domači tedensko.

Jedilni list: *zjutraj* mleko, včasih prežgana juha; *opoldne* žganci (razni) in mleko; *zvečer* mleko ali krompirjeva ali prežgana juha.

Med »prefantom« je tedensko kos svinine in ne redko kako jajce, ki ga uporabi pastir najrajši za »šmorn« (pečenjak).

Da si more privoščiti pastir kak priboljšek, ima v omari poleg nekaj funtov tobaka steklenico ruma, steklenico domačega žganja (tropinovca), sladkor in čaj. Kadar je pri njem sobotni sestanek, postreže po možnosti tudi tovarišem.

V juniju in začetku julija, ko imajo koze dovolj mleka in še ovce molzejo, ima pastir tudi kislo mleko. Kolikor ga ne porabi, izdelava iz njega sir in mohovt.

Ko skuha južino, zakoplje v preostalo žerjavico velik glinast lonec, napolnjen s posnetim kislim mlekom. Do večera se to že spremeni v sir. Sirotko ocedi v korito pred stanom, da jo na to navajeni junček popije, sir pa iztrese iz lonca na laneno cunjjo, pogrnjeno čez skledo. Nato zgrne cunjjo in dá kepo v lesen, gosto navrtan model, položi nanj kladico, a na vrh te težko kamnito ploščo. Oprešan hleb sira je dokaj okusen, vendar mu ga še ostane. Tega dá pastir na suh prostor pod streho, da se posuši kakor kamen. Potem stolče hlebe s sekiro v zrna koruzne velikosti, sesuje drob v velik lonec in nalije nanj surovega mleka. Po pogostnem mešanju nastane tečna jed »mohovt«, s katerim pastir rad postreže.

Kdaj pa kdaj pristavi pastir velik lonec mleka. Nato vzame kotlič in nadeva vanj masla, podenj pa nakoplje žerjavice. Maslo se raztopi. V raztopino nasuje bele moke in meša neutrudno, dokler ni zmes godna. Prilije ji mleka, ki je že zdavnaj zavrelo, in zopet meša, kajti kotlič je do vrha napolnjen. Še se delajo burki na površju, ko začne vsebina padati in se strjevati. Naposled sama od sebe odstopa od kotliča. Pastir pogleda, da bi videl, ali je že dovolj rumena. Ako ni, nakoplje še več žerjavice, sicer pa zvrne zmes v skledo in potolče z žlico od vseh strani,

da dobi obliko poloble in na vrhu križ. To je »másovnik«, tečna jed, tudi za goste.

A v g u s t. Domači pridejo s kosami, kladivom in babico brez klepov, da pokosijo loko. H košnji povabijo tudi pastirje, ker je več kos. Da lahko klepljejo, zabijejo babico v smrekov štor. Ko je seno pokošeno, posušeno in naloženo na gare, prižene volar kmalu popoldne svojo čredo v loko. Za vožnjo sena domov določene vole vprežejo v gare in odpeljejo. Ostala goveda prenočijo v loki. Tudi pastirji pred časom uredijo črede, potem pa gredo »gare držat«. Ko pripeljajo domov, sledi slavnostna večerja in nato veselica do ranega jutra.

Nekaj dni pred Malo gospojnico zopet pridejo domači, da zvozijo gnoj iz hlevov. Z njim temeljito počrnijo moravo, da bo prihodnje leto izdatnejša. Pognojijo tudi loko.

Druga sobota po Mali gospojnici. Na kmetijah okoli štirih popoldne pričakujejo volarja s čredo. Ko slišijo pištolo ali lažji možnar v znamenje, da ne manjka nobena žival, in se že oglašajo zvonec, hite domači k ograji, da vidijo došlo živino. Kdor ni bil med poletjem na planini, marsikaterega repa ne pozna več.

Po prihodu mora živina za teden dni še v šumo na pašo, ker so po njivah tu pa tam še kope jarega žita.

Pred tem in medtem se pasejo voli, ki so bili zaradi voženj doma že prej vzeti s planine, potem krave in tista mlada živina, ki še ni bila za planino, po že pospravljenih njivah in slabših senožetih, ne pa boljših travnikih, da imajo delovni voli sami jeseni visoko pašo.

Delovnim volom ne polagajo jeseni nič v jasli. Zjutraj jih žehe hlapec precej zgodaj na pašo, da so napaseni že do sedmih, ko je treba z njimi na delo. Ko je ob pol dvanajstih delo končano, jih zopet spusti na pašo do dveh. Tudi zvečer se pasejo, včasih celo do devetih.

Volovski pastir si napravi zjutraj, ker je že hladno, ogenj iz trhljih ostrv (drogov za kope) in se greje, ne da bi se dosti menil za vole. Ker imajo dobro pašo, ne delajo sitnosti.

Ko preteče teden paše po gozdu, se preselijo goveda na »znotršnjo«. Domači pastir se umika iz dneva v dan.

Ko odženejo govejo živino s planine, je tu bolj pusto. Pastir mora na ovce vse bolj paziti. V tem času rastejo gobe, za katerimi gredo na vse strani.

Teden ali štirinajst dni po odhodu goved. V petek zvečer, ko je že opravljeno vse delo, prinese gospodar v hišo tri koše, da jih pregledajo in na njih popravijo, če je kaj potrebno. Ta pregled je potreben zato, ker gredo naslednji dan zgodaj zjutraj na planino po pastirja.

Tudi pastir mora zgodaj zapustiti posteljo, da pripravi za domače zajtrk, običajni masovnik in kavo. Gledati mora, da domačim ni treba čakati in da opravijo zajtrk še preden se zdani.

Po zajtrku naložijo v koše ostali masovnik, ki ga pokrijejo z manjšo skledo, lonc z mohovtom, 6 do 8-kilsko kanglo z maslom, odeje in drugo.

Ko znosijo na varno stvari, ki bi jih utegnil kdo odnesti, zapahne pastir bajto z lesenim zapahom, tako da ga poriva z noževo konico pri špranji vrat. Čeravno imajo vrata ključavnico, jih pastir ne zaklene. Končno zapre še svoj in goveji hlev, v katerega je nagnal po odhodu goveje živine ovce, da jih je obdržal zaradi večjega prostora snažne za striženje.

Proti večeru pride pastir pred čredo na kmetijo. Ko so ovce s kozami v hlevu, gre dekla v hlev in pomolze koze, kolikor pač še molzejo. Medtem pospravi pastir svoje stvari in gre v hišo, kjer živahno pripoveduje dogodke vsega poletja. Po večerji pove, da naslednji dan ne bo pasel in kje je bič, da ga ne bo treba dolgo iskati tistemu, ki bo gnal namesto njega na pašo.

Ovce se pasejo najprej po gozdu. Ker so dnevi v oktobru radi deževni, zmočijo praprot in druge visoke gozdne rastline pastirja do pasu, to pa četudi ne dežuje. Ovac ne sme pustiti izpred oči, ker jih gobe še vedno izvablajo na vse strani. Pastirja s torbo na ramih, v kateri je opoldanska južina, in z lipovim plaščem, sestojecim iz na vrvcu nabranih trakov iz notranje skorje (ličja) lipe, takega pastirja v oktobrskih, a tudi majskih dneh, se spominjajo le še najstarejši ljudje. Samo torba se še pojavlja.⁶

Vsi svetniki. S tem dnem sme tudi pastir na »znotršnjo«, ki pa je že od goveje živine skoraj docela popasena.

Sv. Martin. Pastir prepusti pašo komu drugemu in gre v cerkev sv. Radegunde, kjer se zberejo vsi pastirji. Iz cerkve krenejo v gostilno in se mudijo tam do noči. Tudi gospodarji zapustijo na Martinov dan svoj dom. S seboj nesejo 1 kg ali več volne in jo odložijo pred oltarjem sv. Martina v radegundski cerkvi, da se iz izkupička krijejo računi za cerkvene potrebe.

Kadar ni več paše, krmijo pastirji ovce doma, sicer pa opravljajo tudi druga domača dela, dokler zopet ne pride njihov čas.

Pastirji ne zapustijo kmetije vrsto let, tako da zrastejo nekako s kmetskim domom. O tem priča ime, ki ga dobijo razen bolj znanih domačih pastirjev. Matija Vonta, ki je služil pri Kebru, ni bil Matija Vonta, tudi ne Kebrov pastir, temveč samo Kebrov Matija. Domačin Janez Goltnik pa je ostal Kostanjski⁷ Anza, kakor je bil, še potem, ko je služil.

Pastirji so uživali neomejeno zaupanje svojih gospodarjev. Ovce za zakol in ovce za prodajo so odbirali pastirji, tudi kupčije so sklepali pastirji. To zveni neverjetno, a je res. Če so pastirji tvegali življenje za kako žival, samo da bi gospodar ne imel škode, potem jim je pač lahko bilo izročiti posle, ki smo jih omenili. Da so šli pastirji v nevarnost, naj pokaže naslednji resnični dogodek iz časa prve svetovne vojne.

⁶ Plašč je Anton Hudej ogrinjal kot otrok za igračo, enako Gregor Hudej.

⁷ Kostanjski Anza je dobil ime po ledinskem imenu Kastanija. Ta je na južni strani šmihelske cerkve in sega na jugu do gozda, skozi katerega vozijo in hodijo proti Mozirju.

Kozica je zdrsela v globoko jamo. Pastir jo gre iskat in jo sliši meketati iz globočine. Ko pove to drugim pastirjem, takoj sklenejo, spustiti enega izmed sebe ponjo. Vrvi so dobili v radegundskem zvoniku, hlod, po katerem naj bi drsela vrv, je bil pa pri roki. Tudi za svetilko ni bilo težko. Po prvem so spustili v jamo drugega, ki je bil lažji od prvega. Ko je potekla ena vrv, so vstavili drugo in tako rešili kozico.

II

Golčka planina in golčki gozd sta bila svoje dni last žovneških graščakov, a ne od vsega početka. Pred njimi so ju imeli brezdvomno moziški. Ko so leta 1848 odpravili podložništvo, so šmihelski in radegundski kmetje pač dobili v svoje roke zemljo, ki so jo prej obdelovali kot podložniki, toda planine in gozda ne. Slej ko prej so imeli tu le pravico paše in sečnje za strehe, korita, mlinska kolesa. Razumljivo je, da so želeli tudi to zemljo priključiti svoji. Kdaj in kako so to dosegli radegundski kmetje, je razvidno iz odločbe c. kr. štajerskega namestništva kot deželne komisije za odkup in regulacijo zemljiških obvez zemljiškemu posestniku Lovrencu Hudeju p. d. Kebru v Št. Radegundi z dne 28. avgusta 1868, št. 1099/1868, ki se glasi v prevodu:⁸

»Pri obravnavi prijave, ki jo je predložil lastnik graščine Žovnek sub praes. 11. septembra 1858, št. 1451, in po kateri uveljavlja osem spodaj imenovanih zemljiških posestnikov v občinah Št. Radegunda in Bele vode pravice sečnje in paše na Golteh, ki spadajo k imenovani graščini, je bila pred c. kr. lokalno komisijo za odkup in regulacijo zemljiških obvez v Laškem dne 21. avgusta 1868, kjer je zastopal lastnika graščine Žovnek pooblaščenec gospod dr. Karl Higersperger, upravičenko Marijo Goltnik, por. Rastočnik, njen mož Anton Rastočnik in so ostali upravičenci bili osebno navzoči, izvzemši ne dospelega Jurija Kotnika p. d. Završnika, sklenjena naslednja odkupna poravnava:

§ 1. Visokorodni gospod Gustav Göttmann von Göttzburg in njegova gospa soproga Marija Göttmann von Göttzburg kot lastnika graščine Žovnek prepustita po svojem izkazanem pooblaščenem odvetniku, gospodu dr. Karlu Higerspergerju, svoj v davčni občini Št. Radegunda, okraj Gornji grad, ležeči in h gosposčini Žovnek lastninsko spadajoči delež Golti, ki je v davčnem katastru pod parcelno št.

914 b gozd	s	112 or.	604 6/10 kv. s.
912 b gozd	z	8 or.	211 5/10 kv. s.
914 a planina	z	225 or.	
912 a planina	s	70 or.	746 6/10 kv. s.

Skupaj 415 or. 1562 7/10 kv. s.

⁸ Nemški original je dal na razpolago Gregor Hudej. Po zatrdilu Antona Hudeja imajo odločbe tudi nekateri drugi deležniki, če ne vsi. Dobili pa so jih vsi.

toda brez jamstva za pravilnost ploskovne izmere, kot popolno odškodnino (Ablösung) za izvrševane pravice sečnje (Holzbezug) in paše po zemljiških posestnikih iz Št. Radegunde in kot opravnino za uveljavljene lastninske pravice do nekaterih deležev naslednjim upravičenim posestnikom kakor

Janezu Brezovniku p. d. Zagradišniku h. št. 29

Lovrencu Mikeku p. d. Srebočniku⁹ h. št. 32

Mariji Goltnik, por. Rastočnik p. d. Segoničnici h. št. 33

Lovrencu Hudeju p. d. Kebru h. št. 38

Jožefu Gostečniku p. d. Planinšku h. št. 39

Valentinu Goličniku p. d. Gostečniku h. št. 41

Martinu Rastočniku p. d. Jugu h. št. 40 v Št. Radegundi in

Juriju Kotniku p. d. Završniku h. št. 52 v Belih vodah

v popolno last proti temu, da ti zemljiški posestniki nedeljivo doplačajo 3500 fl, z besedami: tri tisoč pet sto goldinarjev avstr. veljave.

§ 2. Spredaj navedeni zemljiški posestniki iz Št. Radegunde in Belih vod prevzamejo to planino v skupno last, izjavljajo, da so s tem glede vseh služnostnih pravic do gosposčine Žovnek, zlasti tudi lastninskih zahtev do deležev Studenec in Žlajfe popolnoma odpravljeni in zadovoljni, ter se zavezujejo, kot izenačitev za večjo vrednost pogojeno doplačilo tri tisoč pet sto goldinarjev avstr. veljave v 10 enakih letnih obrokih začeni od 1. novembra 1868 z od tega dne tekočimi 5 % obrestni depositnemu uradu c. kr. deželnega sodišča v Gradcu kot realni oblasti gosposčine Žovnek nedeljivo plačati.

§ 3. Razmerje deležev na skupni lastnini kakor koristih in bremenih se določa tako, da odpade

a) na vsako od treh velikih posestev Janeza Brezovnika p. d. Zagradišnika h. št. 29, Lovrenca Hudeja p. d. Kebra h. št. 38 in Jožefa Gostečnika p. d. Planinška h. št. 39 šest deležev,

b) na posestvo Lovrenca Mikeka p. d. Srebočnika h. št. 32, Marije Goltnik, por. Rastočnik p. d. Segoničnik h. št. 33 in Jurija Kotnika p. d. Završnika h. št. 52 štirje deleži,

c) na posestvo Valentina Goličnika p. d. Gostečnika h. št. 41 trije deleži in

d) na posestvo Martina Rastočnika p. d. Juga h. št. 40 en delež, po katerem merilu je tudi doplačilo gosposčini Žovnek izvršiti.

§ 4. Lastništvo, posest in popolni užitek oddeljene planine preide na dan potrdila pogodbe na upravičence, toda gosposčina Žovnek in upravičenci se morajo do potrdila pogodbe vzdržati vsakega sekanja in vsake prodaje lesa.

§ 5. Deželnoknežje davke za leto 1868 kakor tudi druge davščine ima nositi gosposčina Žovnek, s 1. januarjem 1869 pa preidejo na zemljiške posestnike v Št. Radegundi.◀

⁹ Danes Martin Mikek.

Ta pogodba je bila potrjena že 28. avgusta 1868 po c. kr. namestništvu kot deželni komisiji za odkup in regulacijo zemljiških obvez. Tako je del golčke planine od 28. avgusta 1868 last Radegundčanov.

V dobi dolgih let so deleži menjali lastnike. Završnikove imata danes Stenšak in Kronc iz Ljubnega, Planinškove Šumečnik¹⁰ ($\frac{2}{3}$) in Navodnik ($\frac{1}{3}$), Segoničke Keber 2, Gostečnik 1 in Šumečnik 1.

Tudi naselje je marsikaj doživelo. Zadnja nesreča, ki ga je obiskala, je bil požar v Golteh dne 5. julija 1950. Tedaj so zgoreli štirje objekti pastirskega naselja.

Svoje goste je menjala tudi morava. Do okrog leta 1875 so gonili na planino tudi svinje, da so se pasle po moravi. Odgon so vršile ženske s košaro narezanega korenja, ki so ga metale pred živalmi. Za klicanje so uporabljale besedo: micene! Njih pastir se je imenoval »majer«, njih pastirica »majerca«. Ker je bilo precej poginov, so to navado okrog leta 1875 opustili. Na moravo so odslej spuščali govejo živino.¹¹

Pred kakimi 20 leti so se začeli pojavljati na planini konji. Stari pastirji niso bili z novotarijo nič kaj zadovoljni. Konj hoče biti noč in dan izključno na moravi in jo postrizhe čisto do korenin. Toda pastirji so se znašli. Čez dan so hodili nadnje z bičem in jih podili z morave. Ko so skuhalo večerjo, si je napravil vsak precep iz krepela in vtaknil počez žareč ogorek. S tem za hrbtom so se približali konjem in začeli delati kroge. Konji so jo z vso naglico popihali in jih navadno vso noč ni bilo blizu. Ni pa bilo dobro za konja, če se je približal bajti, ko je pastir kahal večerjo. Dobil je gorečega krepsa kamor koli. Kljub odporu pastirjev gonijo konje v planino.

Morava, ki je bila prej na jesen še vedno lepo zelena, četudi je bila popasena, dobi sedaj že konec julija rjavo barvo. Tu in tam ležijo po njej suhe korenine, izruvane od konjskih zob. Korita za odlivanje sirotke in pomij pred stani so konji zgrizli. Enaka usoda je zadela žlebove za sol. Če hoče imeti pastir ponoči mir, mora paziti, da konji ne iztaknejo kaj slanega blizu stana, sicer pogrižejo slano travo, korenine in še nekaj prsti povrh. Po vsem tem je razumljivo, da goveda v drugi polovici pašne sezone nimajo kaj iskati na moravi. Dvanajst ovac ali dvoje goved ali en konj, taka je izkušnja.

V začetku smo omenili šmihelsko planino. Glede te in paše na njej je poučna odločba c. kr. štajerske namestnije v Gradcu z dne 27. maja leta 1865, št. 397. Iz te določbe, ki je nemška in jo hrani Podforštnik v Šmihelu, izvemo, da je žovneški graščak Nikolaj von Negro dne 4. avgusta 1811 prodal šmihelsko planino 14 kmetom iz Šmihela in da je to planino poznejši graščak na Žovneku Anton pl. Ruhethal dne 22. decembra 1826 zopet pridobil. Brezdvomno si je prodajalec zase in svoje naslednike pridržal pravico do odkupa, sicer bi planina gotovo ne prišla

¹⁰ Danes Janez Gostečnik, Št. Radegunda 42.

¹¹ Po pripovedovanju Pavla Hudeja, ki se je rodil na Kebrovem 1858 in tam umrl kot 91-letni starček 1949. Bil je oče Gregorja in Antona.

zopet v graščakove roke. Novi posestnik planine pa pogodbe ni spoštoval. Kmetom je zožil pašnik, izključil od paše vole, zraven pa zahteval višjo odškodnino za pašo. Seveda so se kmetje pritožili in dosegli zgornjo odločbo, ki se opira na pogodbo z dne 22. decembra 1826. Slej ko prej so smeli na planini pasti Žlebnik, Konečnik, Plešnik, Naraločnik, Potočnik, Hriberšek, Podstenšek, Jezerčnik in Podforštnik, nadalje Rastočnik, Spodnji Goltnik, Gornji Goltnik, Vrbuč in Grmadnik, in sicer prvih devet izvzemši Travnico planino na parcelah

390 planina	201 kv. sež.
395 njiva	528 kv. sež.
394 planina	7 or. 1354 kv. sež.
395 a) 250 or. planina, b) 263 or. 877 kv. sež. gozd, skupaj 513 or. 877 kv. sež., toda le na $\frac{2}{3}$ na severozahodu	542 or. 585 kv. sež.
	<u>350 or. 1068 kv. sež.</u>

slednjih pet izvzemši Smrekovško planino na parcelah

391 planina	20 or. 644 kv. sež.
392 planina	1 or. 882 kv. sež.
395 a) in b), toda le na $\frac{1}{3}$ na jugovzhodu	171 or. 292 kv. sež.
	<u>195 or. 218 kv. sež.</u>

Posamezni kmetje so smeli imeti na planini v dobi od 15. junija do 15. septembra

Zlebnik	6 vol. 4 ml. živ. 55 ovac proti plačilu 1 gl. 40 kr. konv. denarja
Konočnik	4 vol. 4 ml. živ. 60 ovac proti plačilu 2 gl. 10 kr. konv. denarja
Plešnik	4 vol. 4 ml. živ. 50 ovac proti plačilu 1 gl. 50 kr. konv. denarja
Naraločnik	4 vol. 4 ml. živ. 40 ovac proti plačilu 1 gl. 50 kr. konv. denarja
Potočnik	4 vol. 3 ml. živ. 40 ovac proti plačilu 1 gl. 45 kr. konv. denarja
Hriberšek	4 vol. 4 ml. živ. 50 ovac proti plačilu 1 gl. 55 kr. konv. denarja
Podstenšek	— vol. 2 ml. živ. — ovac proti plačilu — gl. 20 kr. konv. denarja
Jezerčnik	— vol. 2 ml. živ. — ovac proti plačilu — gl. 20 kr. konv. denarja
Podforštnik	4 vol. 4 ml. živ. 40 ovac proti plačilu 2 gl. 10 kr. konv. denarja
Rastočnik	4 vol. 2 ml. živ. 40 ovac proti plačilu 1 gl. 50 kr. konv. denarja
Sp. Goltnik	4 vol. 3 ml. živ. 40 ovac proti plačilu 1 gl. 50 kr. konv. denarja
G. Goltnik	4 vol. 4 ml. živ. 50 ovac proti plačilu 2 gl. — kr. konv. denarja
Vrbuč	6 vol. 4 ml. živ. 50 ovac proti plačilu 2 gl. 10 kr. konv. denarja
Grmadnik	4 vol. 3 ml. živ. 40 ovac proti plačilu 2 gl. 15 kr. konv. denarja

Odškodnino so mogli kmetje plačevati namesto v konv. denarju v avstrijski veljavi.

Na koncu beremo, da ima lokalna komisija za zemljiško odvezo v Celju nalogo, pripraviti vse potrebno, da preide planina v last kmetov.

To se je tudi zgodilo z odločbo c. kr. štajerske namestnije v Gradcu z dne 26. oktobra 1866, št. 1178. Seveda je nemška in jo hrani Podforštnik v Šmihelu. Po pogodbi so morali šmihelski kmetje plačati 3500 gl. avstrijske veljave v 10 enakih letnih obrokih.

Med kupci nekaterih Šmihelčanov ni, ker niso bili žovneški podložniki. Pravijo, da jih je graščak v igri zaigral.

Da zapustijo šmihelski pastirji planino do 14 dni pozneje ko radegundski, je nekaj novejšega, saj smo zgoraj izvedeli, da je bila pašna doba od 15. junija do 15. septembra.

Pastirsko življenje je tako, da nudi snov pripovedki. Pričakovati bi jih torej bilo več, toda ugotoviti je bilo mogoče samo eno. Glasi se:

Po jesenski kvatrni noči ni dobro ostati pastirju na planini, ker prevzame takrat komando vrag. Kljub temu je bil pastir, ki je hotel podaljšati svoje bivanje na planini za teden dni. Ko stoji po večerji pred stanom in se razgleduje, vidi dva kozla, ki se zaletavata drug proti drugemu s pobočij dveh sosednjih vrhov. V dolini trčita skupaj in usujejo se iskre. Ta dolina se menda od takrat imenuje „Hude koč“.

Prestrašeni pastir zbeži v stan in smukne pod odejo, toda kmalu vstopijo trije neznaní možje in se začnejo ne meneč se za pastirja briti tako, da so se pokazale na licu kosti. Pri odhodu se obrne eden izmed mož k pastirju, ki trepeče od strahu v postelji, in mu reče: »Jutri boš tudi ti tako obrit, ako še ostaneš tu.« Seveda jo je pastir popihal takoj drugi dan z ovcami domov.

Zusammenfassung

DAS HIRTENWESEN AUF DER RADEGUNDA-ALM

Im obigen Beitrage wird über die Tätigkeit und das Leben der Hirten auf der Alm in der Katastralgemeinde Radegunda ob Mozirje an der Savinja vor dem Weltkriege 1914—1918 berichtet. Die Alm wurde nach der Übernahme vom Grundherrn nicht aufgeteilt, sondern ungeteilt von den ehemaligen Untertanen weiter benützt. Zu diesem Zwecke standen auf der Alm 7 Hirtenhütten mit ebensoviel Ställen für Rinder und für Schafe. Der Auftrieb der Rinder erfolgte am Samstag um den 1. bis 9. Juni, der Schafe eine Woche später. Die Rinder wurden am zweiten Samstag nach dem 8. September, die Schafe eine Woche oder 14 Tage darnach wieder abgeholt und nach Hause getrieben. Vor der Weidezeit auf der Alm pflegte man die Schafe seit Ostern bis zum Florianitage auf den Ackern und Wiesen um den Bauernhof, dann bis zum Tage des Auftriebes im Walde zu weiden. Im Herbste machten die Rinder, sodann die Schafe den Weg über den Wald, die Wiesen und Acker. Die Weide endete formell am Martinitage mit einem Feste. Die tägliche Weidezeit begann um 5 Uhr früh und dauerte bis ca. 9 Uhr. Nach einer Ruhepause von 6 Stunden trieb man das Vieh abermals auf die Weide, wo es bis zur Dämmerung verblieb. Für die Schafe hatte jeder Mitbesitzer der Alm einen Schafhirt, für die Rinder jedoch sämtliche

¹² Po pripovedovanju Pavla Hudeja.

¹³ Po pripovedovanju Pavla Hudeja.

einen Ochsenknecht. Dieser musste jedes Jahr von einem anderen Mitbesitzer besorgt werden. Da die Hirten während der Weidezeit die Alm gar nicht oder höchstens ein- bis zweimal verliessen, mussten ihnen die Lebensmittel wöchentlich beigestellt werden. Aus der Milch der Schafe bereiteten sich die Hirten auch Käse. Wöchentlich einmal, und zwar am Samstag abends versammelten sich die Hirten in einer Hütte, die sie wechselten, um Aussprache zu pflegen und einige fröhliche Augenblicke zu verbringen. Da sie den Hof nicht verliessen, wurden sie als Familienmitglieder betrachtet und darnach auch behandelt, dies umso mehr als sie nicht selten für die Herde auch ihr Leben einsetzten.

Im zweiten Teile des Beitrages wird der Leser mit der Geschichte der Alm bekannt gemacht. Dieser erfährt, dass die Alm und der naheliegende Wald im Ausmasse von über 415 Joch der Herrschaft Sanneg gehörten und im Jahre 1868 von sieben Bauern aus Radegunda und einem Bauer aus Bele vode um 5500 Gulden, zahlbar in 10 jährlichen Raten zu 350 Gulden, übernommen wurden. Ferner wird erwähnt, wie die Mitbesitzer der Alm wechselten. Dass ehemals Schweine, in letzter Zeit Pferde auf die Alm getrieben werden, wird ebenfalls mitgeteilt. Schliesslich wird ein Streitfall zwischen der Herrschaft Sanneg und den Untertanen aus dem nahen Smihel besprochen. Das Ergebnis war: die Untertanen siegten und weideten wie zuvor.